

Hystereze nejen s mobilním telefonem

Jednoduchá demonstrace magnetické hystereze a aplikace HysteresisLogger

Pavel Masopust, Jiří Kohout

Oddělení fyziky, FPE ZČU v Plzni

Veletrh nápadů učitelů fyziky 31

Hystereze = paměť systému

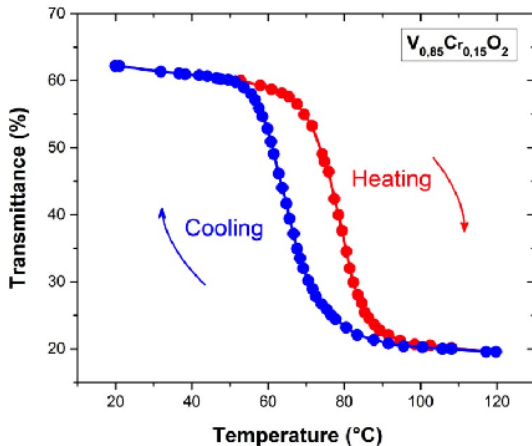
Stav nezávisí jen na aktuální hodnotě vstupní veličiny, ale také na předchozím vývoji.

- ve škole se typicky objevuje u magnetismu,
- stejný princip se ale objevuje u mechanických, tepelných, fázových i společenských systémů,
- cílem je ukázat hysterezní smyčku jednoduše a názorně.

Didaktický cíl

Žáci nemají vidět hysterezi jako izolovaný graf z magnetismu, ale jako obecný jev s pamětí.

Hystereze není jen magnetismus

- magneticky tvrdé a měkké materiály,
- mechanická hystereze při zatěžování a odlehčování,
- fázové přechody a inteligentní okna,
- termostaty a regulační systémy,
- klimatické body zvratu,
- ekonomie a pedagogický výzkum.

Fázová hystereze VO_2 dopovaného chromem: jiný průběh při zahřívání a ochlazování.

Klasické měření magnetické hystereze

Detailní proměření bývá technicky náročné: osciloskop, speciální moduly, laboratorní sestavy.

- ne vždy dostupné na školách,
- obtížné připravit pro více skupin,
- pro demonstraci často stačí kvalitativní smyčka.

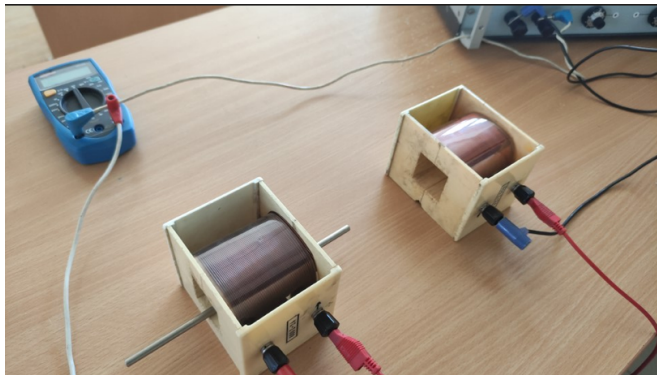
Náš záměr

Využít běžné školní cívky a magnetometr v mobilním telefonu.

Výsledek

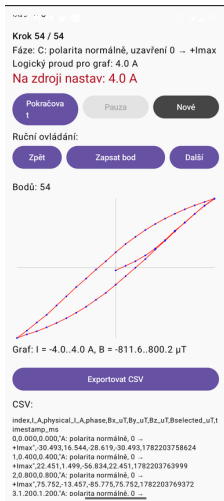
Rychlá laboratorní práce, kterou lze zvládnout i se základním zpracováním během jedné vyučovací hodiny.

Uspořádání experimentu

- dvě souosé cívky,
- magnetická pole cívek mají ve středu opačný směr,
- bez vzorku se pole v měřicím bodě téměř kompenzují,
- feromagnetický vzorek vložený do jedné cívky kompenzaci naruší,
- telefon zaznamená dodatečné pole vzorku.

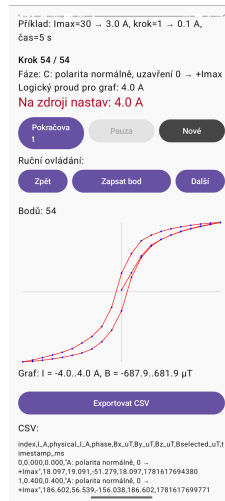
V našem uspořádání: dvě cívky délky přibližně 5 cm, každá se 600 závitů.

Co aplikace dělá

Námi vyvinutá aplikace HysteresisLogger pro OS Android čte senzor TYPE_MAGNETIC_FIELD v jednotkách μ T.

- zobrazuje složky B_x , B_y , B_z a velikost $|B|$,
- vede měření krok po kroku změnou proudu,
- ukládá průměr z konce měřicího intervalu,
- exportuje CSV a rovnou zobrazuje graf.

Proudové kroky

Aplikace postupně vede měření přes čtyři části smyčky:

- 1 růst proudu do kladného maxima,
- 2 pokles proudu,
- 3 změna polarity a růst záporného proudu,
- 4 návrat do kladné oblasti.

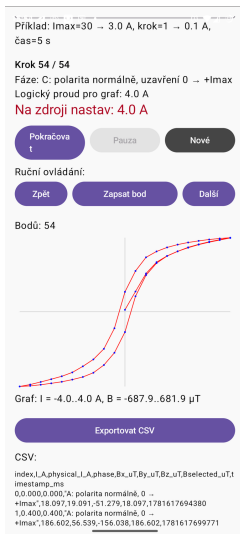
Důležité pro výuku

Žákům se neztratí postup měření: aplikace vždy ukazuje, jaký proud mají nastavit, kolikátý bod měří a jak vzniká smyčka.

Sdílení výsledků

Aktuální hodnoty a průběh měření lze zobrazit ve webovém prohlížeči na zařízení ve stejné Wi-Fi síti.

Co vlastně měříme?

Mobilní telefon neměří magnetizaci vzorku přímo

Měří lokální magnetickou indukci v místě svého senzoru: příspěvek Země, cívek, vzorku i okolního rušení.

$$\Delta B_{\text{probe}} = B_{\text{probe se vzorkem}} - B_{\text{probe bez vzorku}}$$

- graf I proti ΔB_{probe} je především kvalitativní hysterezní smyčka,
- ukazuje remanenci, změnu znaménka příspěvku a přibližné nasycení.

Dipólová aproximace

Pro dostatečně vzdálený měřicí bod lze vzorek přibližně považovat za magnetický dipól.

$$M \approx \frac{2\pi r^3}{\mu_0 V} \left[1 - \left(\frac{l}{2r} \right)^2 \right]^2 \Delta B_{\text{probe}}$$

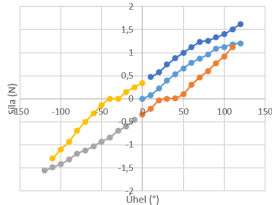
- vztah vyžaduje znalost geometrie a splnění předpokladů modelu,
- blízké pole vzorku už nemusí odpovídat jednoduchému dipólu,
- výsledek ovlivňuje ustavení cívek, rušení, zemské pole, orientace telefonu i poloha senzoru,
- proto mluvíme o relativní nebo kvalitativně kalibrované smyčce.

Vztah viz Horák, Krupka: *Fyzika I, II*. Praha: SNTL, 1981.

Mechanická hystereze jako doplněk

Mechanická hystereze

- aparatura PHYWE: momentový kotouč, torzní tyče a siloměr,
- měří se vztah mezi silou (momentem síly) a úhlem zkroucení,
- při odlehčování je pro stejný moment jiný úhel než při zatěžování,
- lze proměřit kompletní hysterezní smyčku v obou směrech.

Proč mechanická hystereze?

Ukazuje, že hystereze není specifickou vlastností magnetických materiálů, ale obecnějším projevem „paměti“ systému.

Magnetická hystereze s telefonem

Rychlá laboratorní práce: měření trvá jen několik minut, základní zpracování lze zvládnout v jedné hodině.

- limit: dvě vhodné cívky pro každou skupinu,
- výhoda: okamžitý graf a export dat,
- alternativa: Phyphox + zpracování dat na PC.

Závěr pro žáky

Hystereze znamená, že systém má paměť. Stejná aktuální hodnota vstupu nemusí znamenat stejný stav systému.

Závěr pro učitele

Mobilní telefon může být nejen měřidlo, ale i nástroj pro zpřístupnění pokročilejších fyzikálních jevů.

Šmíd V.: Magnetická hystereze. In: *Sborník konference Veletrh nápadů učitelů fyziky 1*. Praha 1996.

Zouini M. a kol.: Information Restitution in the Optical Memories using a Thin Layer of the Vanadium Dioxide. *Journal of Engineering Science & Technology Review* 2018, 11(5), 26.

Horák Z., Krupka F.: *Fyzika I, II*. Praha: SNTL, 1981.

Obrázky uspořádání a aplikace: vlastní fotografie/screenshot autorů.